

RADE PETROVIĆ

FRANJO RAČKI O ISTORIJSKOM PRAVU NA BOSNU I HERCEGOVINU

Grandiozna moralna figura, kao i opus prvog predsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti javljaju se takvim i u istočnoj krizi 1875—1878. godine, znači u vrijeme kada pojedini naši nacionalni pokreti i preporodi (hrvatski i srpski naročito, ili pak oni u Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Vojvodini, Srbiji i Dalmaciji) ulaze u žestoke sukobe upravo oko pitanja budućnosti Bosne i Hercegovine. Oni se sukobljavaju oko toga šta će biti sa ovim zemljama kada jednom u njima ne bude turske vlasti. Diskusije o tome se vode na dugo i široko, a onovremena štampa puna je priloga takve sadržine, koji posredno ili neposredno tretiraju tu problematiku. Vrijeme od 1875. do 1878. godine, dakle vrijeme ustanaka u Bosni i Hercegovini i drugim balkanskim zemljama je ujedno vrijeme pravoga međunacionalnog verbalnog rata, koji se razbuktavao naročito na »bosanskom pitanju«. Ne ulazeći u objašnjenje toga, jer je to već u literaturi obrađeno u nekim aspektima,¹ ovom prilikom zaustavio bih se na polemici, djelimično javnoj, između don Mihovila Pavlinovića, svećenika iz Dalmacije i istaknutog prvaka dalmatinske Narodne stranke, i dr. Franje Račkoga, koja je vođena 1877. godine. Radi se o rijetkoj vrsti polemike između dva prijatelja, koja i danas uzdiže Račkog na nivo izvanredne naučne objektivnosti i iskrenog patriotizma. Ta polemika ima šire značenje i u moralnom i u naučnom smislu, a veoma je instruktivna pri razmatranju odnosa nauka — politika, ili još preciznije rečeno nacionalni interesi i dnevne političke potrebe nasuprot naučnim činjenicama. Rački je sažeto iznio svoje stanovište o »istorijskom pravu« na Bosnu i Hercegovinu na osnovu rezultata vlastitih, dugogodišnjih istraživanja istorije Bosne i Hercegovine, ali i drugih naših zemalja. Premda o »historijskom pravu« danas postoje sasvim druga shvatanja (kao i njegova direktna konfrontacija sa »prirodnim pravom«), treba podsjetiti da je u vrijeme kada se o tome raspravljalo »istorijsko pravo« imalo značajnu političko-operativnu težinu jer je služilo kao podloga za reali-

¹ Među ostalim upozorio bih na moju knjigu: Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću, Sarajevo 1968. Odgovarajuća poglavlja posvećena su tome, a iz njih se i šire vidi značaj dr. Franje Račkog za narodni preporod u Dalmaciji.

zaciju konkretnih političkih planova. Ali se i kasnije ono dugo potezalo kao »argumenat« u političkim kombinacijama i realizacijama.

Akteri u ovoj polemici su već u to vrijeme dva poznata nacionalna radnika — jedan iz Dalmacije, don Mihovil Pavlinović, a drugi iz banske Hrvatske, doktor Franjo Rački, već tada 12 godina predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, jedne od naših najznačajnijih naučnih i nacionalnih institucija. Oba su bili katolički svećenici, oba Hrvati, oba politički angažirani ljudi. Uza sve to dobri prijatelji, koji su godinama radili na zajedničkom poslu: buđenju nacionalne svijesti, naročito u Dalmaciji, nastojeći da ojačaju hrvatske političke snage i misao. Razlika je u tome što je Rački na sve to gledao daleko šire, jugoslavenski sveobuhvatnije, sa traženjem mjesta hrvatstvu u tom okviru, dok je Pavlinovićev pristup bio uži, sa značajnim natruhama vjerske obojenosti. To je i bio razlog da je njegovo djelo poslužilo i za manipulacije u toku drugoga svjetskog rata onim snagama koje su smatrale da im i njegov rad može da bude određeno istorijsko utemeljenje. Reakcija Račkog na neke Pavlinovićeve »naučne stavove« bila je veoma žestoka. Rački je ustao i kao naučnik, ali i kao istaknuti javni i nacionalni radnik, ne prezajući od toga i da se zamjeri onima koji nijesu dijelili njegove poglede. O čemu se radi?

Godine 1877. pojavili su se čuveni Pavlinovićevi »Hrvatski razgovori«. Već u to vrijeme se šušalo kako se njima služi austrougarska politika, naročito dalmatinski namjesnik general Gavrilo Rodić, da bi povećali broj austrijskih pristalica u Bosni i Hercegovini i parirali srpsko-crnogorskoj misli i propagandi. O toj austrougarskoj akciji postoje danas i relevantni naučni dokazi, iako se može pretpostaviti da bi poznavanje Rodićeva dnevnika, koji se čuva u Beču, možda bacilo još više svjetla na sve to. Treba očekivati da ćemo i to jednog dana saznati.²

Vezano za Pavlinovićeve »Razgovore« i njihovu popularizaciju, u zagrebačkom »Obzoru« pojavila se serija članaka (u brojevima 23—26, 30 i 37 za godinu 1877) pod naslovom »Bosna i njezino stanovništvo«. Pisac je bio neki Niko Sukalić, student univerziteta u Gracu »u nauku čak srednje ruke jer se mnogo politikom bavi«. Sukalić je kao veliki pristalica Pavlinovićevih ideja objavio u »Obzoru« izvode iz Pavlinovićevih »Razgovora«, falsificirajući istoriju za svoje isključivo »hrvatske sanjarije«, kako kaže Rački. Glavni mu je cilj bio da »zatupi zube preuzetnome Stevi« što je značilo srpskoj misli i akciji. To je naročito postalo važno poslije proglašenja bosanskih ustanika o ujedinjenju sa Srbijom 1876. godine.

Na njegove napise, koji su na neki način bili i stavovi »Obzora«, ili pak samo njegova urednika Miškatovića, javno je ustao Franjo

² Na značaj tog dnevnika ukazao je prof. dr. Ferdo Hauptman u raspravi General Rodić i politika austrijske vlade u Krivošijskom ustanku 1869—1870. godine. Uz dnevnik generala Gabrijela Rodića rasprava je objavljena u Godišnjaku Društva istoričara Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1962, XIII, strana 53—93.

Rački, braneći naučnu istinu i nastojeći da naučno razmotri ko zaista ima »istorijsko pravo« na Bosnu i Hercegovinu, i ako ga uopće iko ima ili ako ono uopće išta znači. Zato je on na Sukalićev »historijski galimatias i schwindl i nepoznavanje izvora« oštro reagirao i »operušao pisca podlistka u Obzoru«. To je teško pogodilo Pavlinovića, a najviše zbog toga, kako sam Pavlinović navodi, što je napis Račkoga omogućavao »veselje pravoslavnoj braći Srbima hrvatskim i dalmatinskim«.

Pavlinovićevo pismo koje potpuno osvjetljava metod kojim se on služio izvorima, sa jasnom tendencijom da dokaže »hrvatsko historijsko pravo« na Bosnu i Hercegovinu, u kojem je smislu on i konkretno djelovao u to vrijeme, i danas je veoma instruktivno. On uzima sve ono što bi moglo potvrditi njegovu tezu o pripadnosti Bosne i Hercegovine hrvatstvu, a zanemaruje sve ono što bi to moglo dovesti u pitanje, pa tako, među ostalim, i najnovije rezultate hrvatske istoriografije naročito evidentne u djelima samog Račkoga. Pismo o kojem je riječ Pavlinović je uputio Račkom iz Beča 12. februara 1877. godine.³ U njemu među ostalim stoji:

»... Siromah pisac Obzorova podlistka o Bosni koji izmieni leđa prijatelja Mije da ponese na sebi historički galimatias i schwindl i nepoznavanje izvora u novija doba izdašno objelodanjenih kao što i posebnih kritičkih istraživanja! I to mu bi sve naprčeno kroz sam jedan stubac Obzorov (br. 25) i kroz žaljenje, pol ure! Ala ti ga veselja pravoslavne braće Srba hrvatskih i dalmatinskih!

Prečastni i Visokocienjeni prijatelju, ja dokučujem kako se Vaša povjestnička svijest mogla smutiti pri navodih uzasebic bačenih Petrom Duvnjakom (lice u »Razgovorima«, u stvari sam Miho Pavlinović — opaska R. P.). Ali da ste malo promislili na cilj Petrovu povjestničarenju, Vi biste se možda uvierili znajući da se Petar ne meće u kritičke istraživačelje nekmoli u strukovnjake, nego navlaštice ostavlja hrvatske, a uzimlje samo tuđe poznatije pisce, da zatupi zube preuzetnome Stevi. Kad se ovo uzme u obzir, nije se skandalizirati, da Petar nije imao pri ruci pa da nije ni zavirio, ni vidio a nekmoli pretražio Bagrorođenoga, Lučića, Kinamusa, nego uzeo Dümlera, Geffrörera, Hiljferdinga, pa se na njihove navode naprosto oslonio za ona stara zamršeniya doba.

Krivo se učinilo siromahu Petru, dajući razumiti, da je on tobož rekao, da je valjda štio u Trpimirovoj povelji o čem nije pisano rieči u njoj. Petar u svom razgovoru naprosto kaže, da je izveo iz povelje ono čemu je mislio da je našao temelj u njoj. To bi bio obseg države hrvatske, sudeć po izrično u povelji nagašenu obsegu splitske mitropolije, o kojoj Trpimir veli: *prostire se do obala Dunava i blizu preko sveciele Kraljevine hrvatske*. Nije ni to rekao Petar da Konstantin nigdje Bosne ne spominje, nego je rekao da je ne spo-

³ Arhiv JAZU, ostavština Račkoga (dokumenat istog sadržaja nalazi se u Historijskom arhivu Split, korespondencija Mihovila Pavlinovića, uz MP/330).

minje kad broji srbske zemlje, tj. da je ne broji u Srbiju. Pa nije rekao ni to da po *Dümleru* Kedren zove Bošnjake Hrvatim, nego po Krausu, kojega je mnenje u tom on volio prigrliti nego Dümlerovo.

Pošto bo dobar mi je znanac Petar Duvnjak, ko što mislim da je Vam gospodin -a- (mislim da je Miškatović — R. P.), ja bih vas molio, Prečastni Prijatelju, da od istoga gospodina zapitate najpotrebnije ispravke Petrovim navodim, i da mi ih što prije dostavite, nek Petar izgadi bar krupnije svoje pogrješke, u četvrtom izdanju svoga Razgovora, o kojem radi, pa da tako i vaš prijatelj Mijo okaje što je sam dosta sagriješio. To bi mi bio novi nezaboravni dokaz Vašega dragocjenoga prijateljstva. Ja Vam i ne napominjem koliko biste me obavezali, kad biste mi dodali i koji *od onih drugih dokaza istinitih, koje historija navodi da je Bosna jedno vrijeme stajala u tjesnoj svezi s' Hrvatskom.*

Prečastni Prijatelju, dopustite da Vam izjavim svoju živu želju, da rad ljubavi prema hrvatskom narodu, zaboravite teške mahne, vladajuće stranke u banovini. Vaše su zasluge, naosob tolike da Vi nemožete izbjeći sudbinu ljudi Vaših vrlina. Te navodno za života prati neharmonost i nenavidnost. Nego, hrvatski je narod plemenitiji od današnjih njegovih voditelja. Pa, nije cio hrvatski narod u dvojednoj toj Kraljevini; ko što nije hrvatstvo mrzka zanešenost zavedenih đaka. Nemojmo se rad nekolicine hrvatstvu zlosrditi . . . težec na ujedinjenje i na slogu juga slovinskog, ne zaboravite, molim Vas, ni časa da su Hrvati svegjer najspravniji bili na ono bratimstvo, za koje neće te neće da drugi čuju. Kad tvrdimo sviest, državu i pravo hrvatsko, mi najuspješnije radimo na cilj kojeg Vi željeznom postojanosti imate od nekoliko vremena, rek'bi izključivo, pred Vašim očima. Uzdamo se u moć Hrvatske. Ne puštajte ju Vi, u ni jednoj zgodu, bez osobite ljubavi Vašega čistoga srca . . . »

Rački je 4. marta 1877. godine odgovorio iz Zagreba na Pavlinovićevo pismo.⁴ Pavlinović je pak čitajući to pismo na određenim mjestima stavljao svoje napomene, koje su vrlo važne i za njegovo poimanje pojedinih stvari i za ocjenu Račkoga. Te Pavlinovićeve ocjene navodim u zagradama sa prethodnom naznakom M. P. (Miho Pavlinović). Pismo Račkoga glasi:

»Vele štovani prijatelju!

U svojemu pismu od 12. pr. m. čudite se, što sam operušao pisca u "Obzorovu" podlistku. A ja mislim, da ne ima dosta oštrih riječi kojim trijeba ošiniti današnju historičku nadripisariju kod nas, koja se upravo ništa ne osvrće ni na izvore ni rezultate hrvatske novije historiografije. Naša mladež ne uči ništa i ne zna ništa, pa si ipak drzovito prisvaja sud u svern i u svačem. Tko hoće da se upusti u historičke razprave, neka uči, prije. Razmetati se s Porphyrogenetom

⁴ A. Palavršić — B. Zelić, Korespondencija Mihovila Pavlinovića, Split 1962, pismo 179.

i Cinasnom itd., a ne imati u ruci tih pisaca kamo li ih razumjeti i kritički shvaćati — proti tomu ne ima se uzburkati samo »historička« nego i svaka tanka i poštena svijest. I još sam se više našao u čudu, kada sam u sljedećem broju »Obzora« čitao, kako pisac napako cituje Hilferdinga. Ja imam i ruski izvor i njemački prievod; pa sam se uhvatio za glavu čitajući što ovaj pisac izvodi iz Hilferdinga. Gdje veli Hilferding, da su Popovo, Gacko, Zahumlje i Trebinje bili hrvatske banovine? (M. P.: Ovo pisac nije ni rekao da Hilferding govori!) Što sam spomenuo, da sada u nas tjera s Gfrörerom »švindl«, to je živa istina. Gfrörer je veoma slabo (M. P.: Ho capito! bio je valjda i on neznalica) poznavao izvore za našu povijest; a znao jih upotrijebiti još manje. On je uopće najprije sastavio sustav (M. P.: Zašto?) pak je udario izvore na taj kalup. Jer je bio protivnik bizantijskoj carevini, pak je našao da je Grgur VII. stupio u bliži savez s Hrvatskom i okrunio Svinimira (M. P.: Ovde boli zub!) — odavle je izvodio, da je taj papa mislio Hrvatsku metnuti na iztoku na mjesto Bizantija. Čime to dokazuje? Ničim. A toga su se naši prihvatili, pa sada podmetni umnomu papi, čega on nije mislio ni mogao misliti. Tako se ne služi Hrvatskoj ideji, kano što se neistinom nesluži ni jednoj.

Čudim se, kako uzimate u zaštitu pisca u tumačenju Trpimirove listine. Ondje o međah *hrvatske kraljevine* ne ima ni spomena, kamo li o Banu itd. (M. P.: ali ima o mitropoliji, pa se po njoj sudi i ob kraljevini kad Trpimir kaže: *prostire se do Dunava i skoro preko sve države Hrvatske*. Ergo: država je tada bila preko sve mitropolije i još dalje. Mitropolija je očito dosizala do Bara, ergo i država. Na sjeverozapad tad je bila u gornjoj Posavini solnogradska mitropolija, a u Istri i akvilejska, stoga i kaže *quasi per*. Po mom sudu ovo je sve u redu.) Vi znate, da se Hrvatska za Trpimira nije protezala ni u današnju Posavinu, gdje su vladali Ljudevitovi nasljednici po vrhovnom vlasti franačkom, dok se taj diel pridruži hrvatskoj državi tek početkom X. vieka. Drugo su međe crkvene, drugo pako državne.

Što sam upleo i vaše čestito ime, uzrok je taj jer se ti naši sokolović pozivaju na vas, gdje imate i gdje ne imate pravo. Ja u vašem razgovoru razlikujem dvoje: sadašnjost i pogled u budućnost, a zatijem prošlost. Glede ove imade u vas dosta pogriješaka, a ja vam ne zamjeram, jer to nije vaš specijalan predmet. Kad bi htjeo izbrojiti te pogriješke, bio bi mi red pisati raspravu. (M. P.: ergo hoće se tumačenja povjestnice na svoj način!!) Možebit ću i to učiniti, kada svršim radnje koje su mi pod perom i koje mi sada toliko brige zadaju. Ali mogu vam priobćiti obćeniti rezultat mojih studija o državo-pravnom položaju Bosne; a taj je: Bosna bila je prelazna čest Hrvatske države do Stjepana II. (M. P.: a to je sve dakle do godine 1089!!) Pod ugarsko-hrvatskim kraljevi do Tvrdka stajala je čestimice pod vrhovnom vlasti ugarske krune; ali, izuzam Šubićeva banovanja nije bila nikada sdružena s Hrvatskom i nije s njom sačinjavala jedne pokrajine. (M. P.: što to smeta — kad je stajala pod jednim državnim pravom?) Biješe zemljom posvema *autonomnom*

(podvukao — R. Petrović) pod svojimi banovi, bili oni domaći ili strani. Ban Tvrdko dade se između god. 1375—8. okruniti »sugubim vćncem«: prvć je zemlji Bosnć, po tom Źe naslćdovati prćstol moih praroditel gospođi serbske«. Skoro sto godina bijaše Bosna neodvisna drŹava. To je istina, da ova neodvisnost nije po ćudi bila Ugarskoj kano Źto joj ne bi ni danas bila, pa da su joj ugarski kraljevi iz *politićkih* razloga klipove međ noge bacali. Matija volio je viditi, da Turćin uniće u Bosnu nego da priskoći u pomoć Stjepanu Tomaševiću. (M. P.: ovo sve i ja kaŹem jednako. Ergo?) Ako se vidi ko poziva na pravo historićko tada ga imade Turćin; a poslije Turćina Ugarska; ali ova imade jednako pravo i na Vlašku, Jerusalem, Napulj itd. (M. P.: fiabe!!) Drugo je pitanje politićko. U tom mogu se imati razlićita mnienja. Ja n. p. mislim da je naivan politik, koji drŹi da će vlast, koja stoji i, dok je bude, stojati će na putu utjelovljenju krajine a još više ujedinjenju Dalmacije, pridruŹiti Hrvatskoj Bosnu da ju i zadobije. (M. P.: morat ćel) A hrvatski narod ne pokazuje te snage, da bi mogao prisiliti tu vlast na ovakovo popuŹtanje. (M. P.: poćekaj!) Bosna u vlasti Austro-Ugarskoj bila bi druga krajina, s tom razlikom da bi bosanski begovi pod uplivom politike Mađarske postali mađaroni. (M. P.: a nemamoli i onako mađarone? a ne padoše li prava feudalna, iz kojih niće mađaronstvo?) Bosna bi s glediŹta ćovjećnosti mnogo dobila tom izmjenom; ali zar neima druge kombinacije, u kojoj bi se glediŹte ćovjećnosti i drŹavno — narodno sljubilo? (M. P.: nema uz *nesposobnu* Srbiju!) Nevolja je dakako, Źto su plemena na naŹem jugu svako za sebe tako slaba, da ne imadu drŹavotvorne sile, koje niesu ni u proŹlosti pokazale. (M. P.: Hrvati jesu!)

Evo drugi rezultat mojih historićkih studija: (M. P.: Hladim ti take Źtudije!) Hrvatska nije umjela nikada postati jezgrom i privlaćilom za veće drŹavne tvorevine, (M. P. !?); ali bila je uvijek dosta ćvrsta poluga Ugarskoj, da ova kroz Hrvatsku prijeći konsolidovanju balkanskoga poluotoka. (M. P.: bilj su Tatari i Turci!) Mađari to dobro znadu, pa potiskuju Hrvatsku i danas na ovoj tradicionalnoj stazi. Molim vas, promislite ovu izreku, za koju umio bi vam navesti dosta dokaza. (M. P.: Pa Źto, ako politika Ugarske slaŹe se sa bitkom Hrvatske, i sa njezinim providencijalnim zvanjem?)

Ako ste vi toga osvjedoćenja, da između Hrvatstva i Srbstva nije moguće sporazumljenje (M. P.: nije za sad bar!), koje bi stranim spletkam kraj učinilo, onda zapjevajte nad Hrvatstvom i nad Srbstvom. (M. P.: Ne pjevam niŹta nego sam pun vjere u budućnost Hrvatske!)

Krivo ste upućeni, kada mislite, da se ja toboŹ srdim na Hrvatstvo radi teŹkih »mana vladajuće stranke u banovini« ili radi »mrzke zaneŹenosti zavedenih đaka«. Ja se ne srdim na Hrvatstvo, ali ne dajem mu one snage, koje ne ima. (M. P.: jer nisi Hrvat! pa ga ne ćutiŹ u duŹi! a snaga katolicizma?) Sadaњу vladajuću stranku teŹko će zamijeniti druga poŹtenija, znaćajnija ili pametnija, jer sadanja omladina naŹa ne pripravlja se za takovu. (M. P.: a omladina ugarska? srpska?) U nas se odgajaju s riedkom iznimkom kruhoborci; danas

vikaci, sutra puzavci. (*M. P.*: a po ostalom liberalnom svijetu?) U ostalom, moj prijatelju! hrvatski narod živi tim životom više vjekova — pa ga valjda nestati neće, ako tako i dulje proživi. (*M. P.*: Bravo!) Vi ste sada na vrelu — pa kažite mi po duši, imade li izgleda, da se javni odnošaji u Austro-Ugarskoj mogu bitno promijeniti? Što se kruna oslanja na Mađara i Niemca, ne može joj se zamjeriti jer ova dva naroda iskazuju se kolikom-tolikom državotvornom glavnicom. A što prikazuju Hrvati, Česi, Poljaci? (*M. P.*: najprvi opet uz Niemce i Magjare) Gorka ali istinita činjenica.

Pametne glave imale bi razmišljati, što nam činiti treba, da ove pociepane sile ujedinimo (*M. P.*: svak radeć na svom temelju), pa da postanemo (*M. P.*: valjda panslavizam?) faktorom u državnom životu; a ne da budemo sveudilj prišipetlje. U ostalom, ja sam zabasao, te se vraćam na prvašnju misao, a ta jest: mladi ljudi neka uče, pa onda neka pišu; tko piše, neka piše ob onom što razumije. (*M. P.*: Istorija je svojina jugoslavenske Akademije i njezina predsjednika!) Non omnes omnia. A glede naše mladeži obća je tužba, da je razvrćena srcem prazna umom. (*M. P.*: A po ostalom svijetu?) Ne imajući vjere naklanja na nihilizam, koj je mnogo gori od ruskoga. (*M. P.*: !?) Ne treba nam ići po nihiliste u Biograd, imademo ih dosta u Zagrebu. U tom smo si ravni. (*M. P.*: Ne mislim! Hrvatska je opet u dno duše katolička, ako valjda to i sama ne zna!)

Nemislite, da mi smetaju ove jadikovke. Ja za svoju osobu radina koliko mogu i znadem. Ali uznemiruje me, što ne vidim pomladka koj bi valjaniji od nas bio. (*M. P.*: Nisu veliki rodoljubi gljive da rastu svakog mjeseca. Bog šalje i stvara ljude, kad god hoće . . .)«

Ovom pismu sigurno nije potreban komentar. Iz njega se jasno vide stavovi Franja Račkog i o istorijskom pravu na Bosnu i Hercegovinu i o drugim pitanjima onovremene naše povijesti. Sve je to bilo rezultat vremena. Ali i ono je imalo svoje protagoniste, među kojima lik dr. Franje Račkoga stoji visoko, čak i danas kada ga se i posebno sjećamo povodom 150-godišnjice rođenja. Možda bi se tu mogla primiti Pavlinovićeva konstatacija da zaista »nisu veliki rodoljubi gljive da rastu svakog mjeseca«. A Rački je nesporno ne samo jedan od naših najvećih istoričara nego i istaknuti i hrvatski i jugoslavenski rodoljub.

FRANJO RAČKI ÜBER DAS GESCHICHTLICHE RECHT
AUF BOSNIEN UND DIE HERZEGOWINA

Die grandiose moralische Figur wie auch das Opus des ersten Präsidenten der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste treten auch eben so in der Ostkrise 1875—1878 in Erscheinung. Nämlich in einer Zeit, wo es in unseren einzelnen nationalen Wiedergeburtbewegungen (besonders in der kroatischen und der serbischen, aber auch in jenen in Kroatien, Bosnien und Herzegowina, Dalmatien, Montenegro, Wojwodina und Serbien) zu heftigen Konflikten kam gerade über die Frage der Zukunft von Bosnien und Herzegowina, bzw. über die Frage: Wem gehört Bosnien und Herzegowina? Es ging dabei um die Zukunft dieser Länder, dann, nachdem eines Tages die türkische Herrschaft aufgehört haben würde. Die diesbezüglichen Erörterungen waren lang und breit, und die damalige Presse voll von diesbezüglichen Beiträgen, die mittelbar oder unmittelbar diese Problematik behandelten. Die Zeit von 1875 bis 1878, also die Zeit der Aufstände in Bosnien und Herzegowina und in anderen Balkanländern war gleichzeitig die Zeit eines echten internationalen Verbalkrieges, der sich besonders an der »bosnischen Frage« entfachte. Der Autor stellt eine besonders wichtige Polemik aus dieser Zeit und dieser Problematik dar. Es handelt sich um die teilweise auch öffentliche Polemik zwischen Don Mihovil Pavlinović, einem dalmatinischen Priester und bedeutenden Anführer der Nationalen Partei in Dalmatien, und Dr. Franjo Rački. Dies war auch damals ein seltener Fall von Polemik, ausgetragen zwischen zwei Freunden, doch sie erhebt Rački auch heute noch auf ein Niveau ausserordentlicher wissenschaftlicher Objektivität und aufrichtigen Patriotismus.

In dieser Polemik trägt Rački seine Auffassung von dem »geschichtlichen Recht« auf Bosnien und die Herzegowina konzis vor aufgrund der Ergebnisse seiner eigenen langjährigen Erforschungen der Geschichte Bosniens und der Herzegowina, aber auch anderer Länder. Indem er die in Pavlinovićs *Hrvatski razgovori* (Kroatische Gespräche) enthaltenen Ideen in Abrede stellte, wies Rački darauf hin, dass aufgrund des geschichtlichen Rechtes zuerst die Türkei und dann Ungarn, aber nicht auch Kroatien ein Recht auf Bosnien und die Herzegowina hätten. In der Polemik befürwortete Rački die wis-

senschaftliche und kritische Benützung geschichtlicher Quellen und eine ebensolche Erläuterung der Geschichte; er bestand auf dem »natürlichen Recht« und verwies auf die Notwendigkeit der südslawischen Zusammenarbeit als der wesentlichen Macht im Kampf um die Befreiung der Kroaten und der anderen südslawischen Völker.